

VÝUKA LÉKAŘSKÝCH OBORŮ V OLOMOUCI A HISTORIE UROLOGIE PŘED A V PRVNÍCH DESETILETÍCH PO ZALOŽENÍ UROLOGICKÉ KLINIKY

doc. MUDr. Richard Reif, CSc.

Klinika urologie LF UP a Urologická klinika FN Olomouc

Without a sense of history no man can truly understand problems of our time.

Winston Spencer Churchill

V r. 2005, a málokdo to ví, si budeme moci připomenout výročí 130 let, uplynulých od definitivního uzavření Lékařsko-chirurgického ústavu v Olomouci, který zaujal významné místo v historii olomouckého školství. Jinak je vcelku dobře známo, že univerzita byla v Olomouci založena zásluhou biskupa Viléma Prusinovského z Víckova v r. 1573. Rozšíření předtím existujícího jezuitského gymnázia o filozofii a teologii bylo potvrzeno jak papežem, tak císařem Maxmiliánem II. a poté i Rudolfově II., s právem promovat ke kterémukoliv gradu. Do té doby byla Olomouci nejbližší vysoká učená ve Vídni, Vratislavi, Krakově a Praze, alespoň při pohledu na mapu podle vzdálenosti vzdušnou čarou.

Lékařsko-chirurgický ústav vznikl zcela nezávisle na univerzitě o dvě století později v r. 1782 za vlády Josefa II., jakožto „Medizinisch-Chirurgische Lehranstalt“. Vznikl a vyrůstal z potřeby doby: měl vychovávat chirurgy čili ranhojiče a porodní báby, tedy odborníky pro „Wundarznei“ a „Hebammenkunst“, především pro venkov, kde byla lékařská péče prakticky nedostupná. Absolventi měli být vychováni rychle pro praxi, a také co možná nejlaciněji pro státní pokladnu, samozřejmě v německém jazyce. Po přijetí, podmíněném praxí u ranhojiče či porodní babičky, následovaly dva, později tři roky výuky, především podle délky předchozí praxe.

Ústav byl po návratu univerzity, předtím již postátněné a degradované na lyceum, z Brna přičleněn k této vyšší škole. Zůstal u ní i po opětovném povýšení školy na „Franzens Universität in Olmütz“ v r. 1827. Zajímavostí novodobé „české historie“ olomoucké univerzity je, že jméno Františka II. (založil i univerzitu ve Štýrském Hradci) není příliš připomínáno.

Medicínsko-chirurgický ústav byl ale v r. 1848 opět od univerzity oddělen. A to přesto, že měl v té době více profesorů než běžná univerzitní fakulta a studium na něm trvalo tři roky. Byla již přednášena disciplína

„přípravných věd“ a zavedena pravidelná nemocniční praxe. Šlo o institut, délkou výuky srovnatelný se zdravotně-sociálními fakultami některých dnešních univerzit, sloužící přípravě diplomovaných ranhojičů, porodních babiček a po r. 1848 i zubních lékařů.

Lékařsko-chirurgický ústav potom přetrvál postupně rušení Františkovy univerzity (1860) a poslední jeho absolventi skládali zkoušky v r. 1875. Téměř stoletá existence této jediné lékařské školy na Moravě a v Rakouském Slezsku byla nesporným pokrokem na konci feudalismu, přestože škola vychovávala jen nižší zdravotnické pracovníky a nestala se střediskem vědy a bádání. Plnila však dobře své poslání pedagogické, z pera profesorů této jazykově německé školy vycházely i pro praxi nutné práce v češtině (nejznámější Mošnerovo „Babictví“ a „Pěstounka“ z 30. let 19. století) a její zánik byl pro Olomouc nepochybně škodou.

Zmizel-li tedy „k. k. Medizinisch-Chirurgische Lehranstalt“, přetrvával Josefem II. jeho založená „klinická báze“. Státní nemocnice vznikla v Olomouci v r. 1785 spojením několika starých špitálů a dostala v r. 1787 novou budovu s odděleními interním a chirurgickým a porodnicí a nalezincem v dnešní Křížkovského ul. č. 10 (na místě současné Filozofické fakulty). V r. 1862 se stává tato nemocnice „Zemskými ústavu“ a v letech 1896 až 1899 je postupně (Mährische Allgemeine Landeskrankenanstalten) přenesena do nových budov na Nové Ulici.

V r. 1900 je v rámci porodnice otevřeno gynekologické oddělení, o rok později při chirurgii zřízena rentgenová vyšetřovna („Röntgenkabinett“) a v r. 1906 vzniká rentgenové oddělení. V r. 1905 je otevřen oční pavilon, oční oddělení vede proslulý MUDr. Eduard Zirm, který v Olomouci provádí světově první dlouhodobě úspěšnou transplantaci rohovky. V následujícím roce je otevřena prosektura, ve své době nejmodernější v Předlitavsku a zavedeny rutinní obdukcce všech v nemocnici zemřelých. V r. 1908 pak ustaveno dermatovenerologické oddělení a stávající oddělení jsou rozšiřována.

Po I. světové válce se začali na primářská místa dostávat i Češi, což bylo za Rakouska nemožné. Bylo otevřeno oddělení plicních chorob (1925) a oddělení otorinolaryngologické (1927). Zemská nemocnice se postupně stává i vědeckým střediskem, její primáři publikují, přednášejí a habilitují se (doc. Vejvodský, doc. Ostrčil), další již přicházejí habilitovaní z jiných pracovišť (doc. Podlaha). V r. 1939 je založeno dětské oddělení s infekčním pavilónem a zřízeno oddělení ortopedické. Během II. světové války dochází k opětovné germanizaci vedoucích míst, subalterní lékařská místa pak zauímají Češi, vyhnaní ze Sudet (mj. i první přednosta II. chirurgické kliniky doc. Burian).

Během celého tohoto období je především operační urologická péče poskytována chirurgickým oddělením Zemské nemocnice. Ambulantní péči navíc zajišťovali chirurgové, erudovaní se předtím na urologickém pracovišti prof. Neuwirtha v Brně. I v okolních okresních nemocnicích se onemocnění urogenitálního traktu léčila na odděleních chirurgických a urologii se věnovali převážně primáři nebo jejich zástupci. Šlo o nový, poměrně rychle se vyvíjející obor, vyžadující manuální zručnost a operační a endoskopickou zkušenost. S rozvojem lékařské vědy, stejně jako s modernizací lékařské techniky začala urologie nabývat svůj specifický ráz.

Po skončení II. světové války se stávají Zemské ústavy klinickou bází výuky lékařství na obnovené olomoucké Univerzitě Palackého. Na místa přednostů klinik přicházejí noví docenti, dosavadní primáři se habilitují a jsou jmenováni první profesori.

Prof. Rapant, jako jeden z mála tehdejších přednostů chirurgických klinik, si uvědomuje, že nejerudovanější všeobecný chirurg už nemůže obsáhnout problematiku prudce se rozvíjející chirurgie v celé její šíři a hloubce. Rozhodl se proto pověřit své nejzkušenější asistenty vedením jednotlivých chirurgických oddělení. V urologii to byl brzy po válce zkušený „předválečný doktor“ MUDr. F. Richter. Po jeho odchodu na chirurgický primariát pověřil prof. Rapant úkolem vybudovat urologické pracoviště MUDr. J. Kučeru.

Ten přistoupil k realizaci tohoto úkolu velmi zodpovědně a s úsilím jemu vlastním. Systematickým studiem a stážemi na zahraničních klinikách si osvojil moderní principy tohoto rychle se rozvíjejícího oboru, aby je aplikoval v Olomouci. As. MUDr. Kučera publikuje práce, týkající se nádorů nadledvin, paratyreoidy a vrozených malformací močových cest. Píše o tehdy nových diagnostických metodách (retroperitoneální insuflace, abdominální aortografie) a dále se věnuje urogenitální tuberkulóze a problematice nádorů ledvin a retroperitonea. Jeho stálými spolupracovníky na urologickém pracovišti chirurgické kliniky jsou v té době MUDr. O. Vichr a MUDr. J. Veselý.

V r. 1955 dosahuje as. MUDr. Kučera vědeckopedagogické hodnosti docenta chirurgie a obrací svou pozornost k novým velkým uroonkologickým operacím – cystektomiím s enterocystoplastikami a ureteroileoplastikám. Nejintenzivněji však pracuje na problematice idiopatické hydronefrózy, jejíž chirurgická léčba se stala tématem jeho velkého doktorátu (1960). Jeho udělení bylo v r. 1962 sledováno jmenováním profesorem urologie.

V r. 1956 přechází na urologické pracoviště chirurgické kliniky jako asistent MUDr. Jiří Scheinar, který v r. 1963, jako tehdy nejmladší na lékařské fakultě, obhájí kandidátskou práci a v r. 1966 pak práci habilitační. V samém začátku šedesátých let přicházejí na urologické pracoviště chirurgické kliniky MUDr. F. Hruška a MUDr. J. Báňa.

V r. 1964 je z části prostor tehdy již I. chirurgické kliniky vyčleněna samostatná klinika urologická a ustavena katedra urologie, obě vedené prof. MUDr. Kučerou a odb. as. MUDr. Scheinarem jako jeho zástupcem. Se založením kliniky na ni přichází z chirurgie ve Šternberku MUDr. A. Utikalová, takže její lékařský personál čítá 3 „školáky“ a 3 „zdravotníky“. Na dalším sekundářském místě se střídají chirurgové obou olomouckých klinik v přípravě před atestacemi (urologie je v té době ještě atestací nástavbovou).

Výzkumná činnost nově ustavené Urologické kliniky a katedry je orientována na rekonstrukční operace horních i dolních močových cest, urologickou onkologii, problematiku močových infekcí a aplikaci moderních vyšetřovacích metod v oboru.

Nejdůležitější zásady a principy rekonstrukční chirurgie horních močových cest shrnuje prof. Kučera v rusky psané monografii „Chirurgija gidronefroza i ureterogidronefroza“, navíc nově vypracovává metodiku resekce a rekonstrukce pyeloureterálního přechodu u jeho dlouhých stenóz – lakokovou pyeloplastiku sec. Kučera. Nemenší pozornost věnuje klinika i nadále problematice onkologické a rekonstrukčním operacím substitučním,

tedy náhradám různých úseků močových cest, zejména močového měchýře exkludovanou střešní kličkou.

V r. 1966 přichází na kliniku po I. atestaci z chirurgie MUDr. R. Reif, o rok později pak MUDr. Z. Harlender, poslední s určením pro anestezii. V r. 1969 se v souvislosti s rozšířením lůžkového fondu daří získat další dvě lékařská místa, na něž přicházejí MUDr. Brázda a MUDr. Němec. Během řešení rezortního výzkumného úkolu rekonstrukcí a náhrad močového měchýře byla vypracována původní metoda náhrady části měchýřové stěny membránou z kolagenové matrix. Výsledky a zhodnocení této problematiky se zabýval ve své kandidátské dizertaci odb. as. MUDr. J. Báňa. V rámci řešení výzkumného úkolu, týkajícího se močové infekce, vypracovává a v r. 1978 obhájí svou kandidátskou dizertaci MUDr. A. Utikalová. Ta se již předtím věnuje převážně dětské urologii a s podporou přednosty buduje na klinice specializované oddělení dětské urologie pro tehdejší Severomoravský kraj.

Až do začátku 70. let existovala urologická klinika v „původních prostorách“. Značnou část lůžkového fondu představoval velký pokoj na odd. 20 o 19 lůžkách a 2 stabilních přístýlkách. Bez soukromí pro nemocné, původně i s pracovištěm sestry, pohotovostní lékárnou a psacím stolem a strojem pro lékaře – „all in one“.

Ambulantní prostory, rtg vyšetřovna a laboratoř byly velmi stísněné. Operovalo se denně na sále z roku 1938, který byl pohotovostním pro chirurgii s traumatologií, neurochirurgii a urologii. Až začátek 70. let znamenal pro kliniku vybudování dobře vybavené rentgenové a endoskopické vyšetřovny, knihovny, stážovny pro mediky, pracovny přednosty kliniky a jeho zástupce, rozšíření lůžkového fondu a novostavby dvou operačních sálů. Na kliniku té doby přichází v r. 1971 MUDr. V. Černý.

Začátkem 80. let je vybudována JIP a dětské pracoviště rozšířeno v samostatnou lůžkovou stanici. Do popředí klinického zájmu se dostávají zhoubná onemocnění ledvin, prostaty a varlat. Ještě před érou ultrazvuku a CT znamenalo pro ledvinné expanze, ale i pro traumata, důležitý diagnostický přínos běžné zavedení renovazografie a translumbální nefrocystografie.

Neutěšený stav pozdní diagnostiky rakoviny prostaty a většinou chybění histologické diagnózy při zahájení léčby u nemocných bez výkonu na orgánu, vedl ke konstrukci vlastní bioptické jehly. Rutinně pak byla zavedena transperineální histologická a transrektální cytologická punkční technika. Problematikou pokročilého karcinomu prostaty, jeho endokrinní závislosti a hormonální léčby včetně stereotaktické hypofysektomie se zabýval

doc. Scheinar. Problematikou většinou již lokálně pokročilého nádoru bez vzdálených metastáz řeší pak spolu s ním MUDr. F. Hruška, který v r. 1979 na toto téma obhájí kandidátskou práci.

Moderní komplexní léčba nádorů varlat, především retroperitoneální lymfadenektomie s chemoterapií u nonseminomů je prováděna v celém rozsahu na Urologické klinice. Jsme v samých počátcích hodnocení a klinického využití nádorových markerů a ještě v éře bipedálních lymfografií se všemi jejich diagnostickými úskalími, bez ultrazvuku a CT. Problematiku těchto onemocnění postupně přebírá MUDr. V. Černý, ordinář pro urologickou onkologii, a věnuje se jí u nás do r. 1994.

V r. 1975 přichází na kliniku MUDr. F. Záfura a po něm MUDr. Perníčka. Předtím i poté se na klinice školí budoucí primáři urologických oddělení okresních nemocnic Severomoravského kraje (dr. Kovařík, dr. Vaněk, dr. Valoušek, dr. Leder, dr. Fügner, dr. Wágner, dr. Šťastný, dr. Zajíc, dr. Simon a někteří další pro potřebu ambulantní péče, ze Slováků zejména nynější prof. Kliment z Martina). Přibývají další lékaři (dr. Šmakal, dr. Mucha, dr. Študent).

Počátkem 80. let byly na klinice navrženy, ve spolupráci vyrobeny a vyzkoušeny některé tehdy nedostupné nástroje a přístroje, umožňující zavést do praxe základní urodynamická vyšetření. Před érou perkutánních operací byl adaptován chladicí přístroj, zkonstruovaný a vyrobený aplikátor chladu a měřicí aparatura s registrací teplot pro peroperační hypotermii ledviny. Pro kliniku byl rovněž získán ultrazvukový přístroj.

V r. 1985 přebírá vedení kliniky a katedry doc. Hruška, prof. Kučera zůstává ve svých 67 letech jako profesor na katedře a ve funkci hlavního urologa ČSR. V r. 1987 je jmenován docentem as. MUDr. Jan Báňa, CSc., o rok později obhájí kandidátskou dizertaci MUDr. Reif, habilitovaný o 2 roky později. V osmdesátých letech se podstatně rozšiřuje endoskopická operativní (perkutánní a později ureteroskopické výkony) a zvyšuje se počet lůžek až na 95. V r. 1990 přebírá vedení kliniky doc. Scheinar, krátce nato jmenovaný profesorem. Změna politického klimatu umožňuje pracovníkům kliniky studijní pobyty v zahraničí. Zkušenosti z nich jsou pak využity při zavádění nových operačních metod (extrakorporální litotrypse, výkony pro inkontinenci, miniminvazivní operativní laparoskopická).

V r. 1994 obhájí habilitační práci MUDr. F. Záfura, dlouholetý operační zkušenosti osobní i pracoviště dětské urologie jsou zúročeny v habilitaci MUDr. A. Utikalové, CSc.

Urologická klinika do r. 1995 uspořádala, kromě urologického sympózia soc. států, deset

celostátních konferencí Československé a České urologické společnosti, její pracovníci se podíleli na organizaci tří periodicky se opakujících symposií, věnovaných problematice praktické sonografie a organizačně i tématicky zajišťovali krajské a mezikrajské semináře moravských urologů. O výsledcích své práce referovali na

pracovních konferencích domácích i zahraničních urologických a příbuzných společností. Klinika se stala výukovým střediskem pro urologickou sonografii a akreditovaným pracovištěm pro postgraduální doktorandské studium.

V r. 1995 se přednostou kliniky stává doc. Zátūra. Končí historie a začíná žhavá

současnost posledního desetiletí urologického pracoviště v Olomouci.

Dějiny chirurgie jako dějiny každé lidské práce jsou projevem úcty k ní a příkladem pro pokračovatele v díle.

Arnold Jirásek

